

„LELKI ESMÉRET SZERÉNT”

FENYŐ ERVIN

Lackó Mihály:

Széchenyi elájul

Pszichotörténeti tanulmányok

L'Harmattan, Budapest, 2001. 206 old. 1850 Ft

(A múlt ösvényén)

Mi a pszichotörténet?

Túlzás lenne azt állítani, hogy e sorok írója a pszichotörténet professzora lenne, mindazonáltal megkíséreltem megfogalmazni, mit értek az ezzel a kifejezéssel illetett történeteszemléleten. Csupán csekély számú pszichotörténeti tanulmányt olvastam, ezért kénytelen vagyok tapasztalataimra hagyatkozni.

Jelentős történelmi személyiségek életében nem egyszer fordul elő olyan esemény, amelyet köznap i tételeinkkel nem tudunk megmagyarázni. Legtöbbször mégis születik valamilyen magyarázat, amely el- lentmond ugyan bizonyos tényeknek – különösen, ha valaki a történettudományos hitelességhez ragaszkodik –, de mivel más, mélyebb értelmezések nem látnak napvilágot, ezek a magyarázatok válnak elfogadottá a történettudományban is. Egy-egy rendkívüli személyiség megrendítő vagy szokatlan cselekedeteinek feltárásához nem elegendők csupán a történettudomány módszerei. Tájékozottnak kell lenni a pszichológia, sőt talán még a pszichiátria területén is.

Széchenyi István életútja jelentős kihívás a törté- netész számára, hiszen életének nem egy epizódja tar- tozik e nehezen megragadható, sokszor félreértett, nemegyszer meghamisított kategóriába.

Az elmúlt években publikáltam néhány Széchenyi István életét érintő dokumentumgyűjteményt és tanul- mányt. Néha elragadott a lelkesedés, a tényeket enyhén átszínező, alig érzékelhető nagyotmondás – ilyenkor megszólalt bennem egy szigorú hang: „Maradj a tényeknél! Különbén Lackó Misitől megkapod a ma- gadét!” Hogy miért gondoltam ezt, bevallom, nem tudom. Még Lackó Mihály keresztnévének bizalmas használatára sem igen tudok magyarázattal szolgálni. Személyesen soha nem találkoztunk, legalábbis nem emlékszem rá. Olvastam Széchenyi és Kossuth vitájá- ról szóló kitűnő könyvét,¹ és igen nagyra értékeltem. Talán emiatt kapcsoltam össze személyét a „tudomá- nyos lelkiismeret” kötelező voltával.

Csak a legnagyobb kérdésekkel érdemes foglalkozni. Mi a történelem? Hogyan lehet reális képet nyerni egykor történt eseményekről? Hogyan alkossunk hiteles képet egy-egy történelmi alakról hazugságok,

illúziók, rögeszmék, sémák nélkül? Végso soron: megismerhető-e a valóság, rájöhettünk-e az igazságra?

A legnagyobb kérdéseket kevesen teszik fel – még kevesebben válaszolják meg őket. Legtöbbször fél- igazságok útvesztőiben bolyongunk, kérdéseinkről pedig megfeledekzünk. Vagy úgy teszünk, mintha nem is lennének.

Az 1948-ban – nem 1947-ben, miként most ki- adott könyve hátlapján olvasható – született Lackó Mihály rövid élete során (1997-ben halt meg) kínos következetességgel igyekezett választ adni a történet- tudomány alapkérdéseire.*

A L'Harmattan Kiadó 2001-ben Lackó Mihály *Széchenyi elájul* című posztumusz munkájával új so- rozatot indított *A múlt ösvényén* címmel.

A kiadó nem titkolt szándéka emléket állítani Lac- kó Mihály történelemértelmezésének. Gyáni Gábor sorozatszerkesztő a könyv *Beköszöntőjében* így ír: „Lackó Mihály Széchenyiről szóló értekezésén dolgo- zott, amikor a halál magával ragadta. A dolgozat ad- dig elkészült részei közül számos fejezetet a barátai, mindenekelőtt Pajkossy Gábor és e sorok írója vették gondozásukba, és publikálták hol folyóiratokban, hol tanulmánygyűjteményben. Pajkossy Gábor érdeme az eredetileg olykor még címmel sem ellátott, jegyzet- apparátussal is hiányosan felszerelt kéziratok gondos filológiai gondozása.” A kiadvány a könyv 5. oldala előtti belső címlapon szöveggondozóként Pajkossy Gábort tünteti fel, ugyanezen az oldalon lent ez olvasható: „A kiadásért felel Gyenes Ádám.”

A kötet a címben megjelölt, befejezetlen tanul- mány sorozat mellett a szerző *Halál Párizsban* című, 1985-ben egyszer már kiadott *pszichotörténeti* elem- zését is tartalmazza. A két értekezés között az azonos vizsgálati – pszichológiát és történettudományt összekapcsoló – módszeren kívül az teremt hidat, hogy a *Halál Párizsban* arról a Grünwald Béláról szól, aki élete utolsó időszakában Széchenyi István- ról írta 1890-ben megjelent, *Az új Magyarország* című könyvét.

Ha a kiadó azt a szempontot tartotta fontosnak, hogy a szerző munkásságát, az életmű alakulását mutassa be – logikusabb lett volna a művek időbeli- ségéhez ragaszkodni. Úgy tűnik, hogy Lackó Grünwald Béláról szóló könyvének megjelenése

---

* ■ Lackó Mihály munkáinak jegyzékét lásd: BUKSZ, 1997. ősz. 308-311. old. (A szerk.)

¹ ■ *Széchenyi és Kossuth vitája*. Gondolat, Bp., 1977.

---

után Széchenyi életét kezdte kutatni, és eljutott ismét Grünwaldhoz, akinek Széchenyi-értelmezését a legérzékenyebbnek, legautentikusabbnak tartotta. Alláspontját részletesen nem indokolta. A *Széchenyi elájul* tanulmányosorozat utolsó mondatai ugyanis így hangzanak: „...ehhez valóban olvasó, értelmező kellett, s nem akármilyen: olyan kutató, aki nem pszichologizál, azaz nem körülmény-élmény alapú történeteket keres a szövegben, mint a biográfusok, de nem is alkattani vonásokat, mint a jellem-írók. Röviddel Zichy publikációja után ilyen olvasó-értelmezője volt a naplóknak Grünwald Béla – s hogy ő miért olvasott egészen másképpen, mint a többiek, az részletesebb kifejtést kíván.”

E közlés bővebb elemzésére Lackónak már nem jutott ideje, bár úgy érzem, elmondta, amit akart. Kétségtelen, nem lépett át egy küszöböt, melynek átlépését más talán megpróbálta volna. Ám Lackó minden írásában ott a rettegés a történelemhamisítástól. Úgy tűnik, nem érzett több erőt magában Széchenyi személyiségének megfejtésére. Vagy kevésnek érezte hozzá az időt. Lehet, hogy úgy ítélte meg: évtizedek munkája hiányzik. De lehet az is, hogy meggyőződésének kifejtését kevesebbnek ítélte, mint a hallgatást róla... Bárhogy van is, Lackó Mihály maga akart dönteni, meddig megy el. A maga szabta határon túlra nem akart kalandozni.

Lackó most kiadott Széchenyi-tanulmányai nem egyformán kiérleltek. Van köztük két fennmaradt előadásszöveg is. Különösen az első (*Individuális és kollektív biográfia*) sokat töprengtem. Először azt hittem, szerencsésebb lett volna talán nem felvenni a kötetbe. Azonban tudományos igényű, megértése komoly erőfeszítést igényel. A szövegnek ereje van, érezhető benne egyfajta intellektuális sodrás, mely a mondatokban rejlő gondolatosság megfejtésére ösztönöz – Lackó írásaira ez általában is igaz. Miután megértettem, rájöttem: kár lett volna kihagyni ezt az 1990-ben, Madridban németül elhangzott előadást, melynek magyar nyelvű változata olvasható itt. Közlése akkor is helyes, ha van benne kibontatlan gondolat. Nekem például kérdés, ki dönti el, mi a különbség individuális és kollektív bibliográfia között? Meddig tart az egyik, hol kezdődik a másik?... És „aki nézi mindezt” [Ottlik], hova tartozik? Önmagát miként határozná meg?

Ez a tanulmány továbbgondolásra készlet. Öröm számomra, hogy nincs benne minden készen. Azt hiszem, a történelem kutatójára is igaz, amit Ottlik Géza *A regényről* című tanulmányában a költőkről ír: „Kosztolányi Dezső azt mondta: »Tévedés azt hinni, hogy a költő érti az életet, és mint valami tanítómester, elmagyarázza. A költő nem érti az életet, és éppen azért ír, hogy az írással mint tettel megértse.« A fiatal Dylan Thomas azt írta: »My poetry is the record of my individual struggle from darkness to some measure of light« – Költészetem jegyzőkönyve a sötétségből némi világosságra törő személyes küzdelmemnek.”² Újra és újra elolvastam Lackónak ezt

a most írásban is megjelent szövegét, és – bizonyára a reá fordított figyelem következtében – megértettem, megszerettem.³ Úgy jártam vele, ahogy Ottlik egy-egy novellával: „Van néhány kedvenc régi novellám, ami így hamarjában eszembe jut, de azokat nem én írtam.

Nem azt mondom, hogy *sajnos* nem én írtam. Nem sajnos. Ha egy novella igazán jó, akkor mind-egy, ki írta. Fő az, hogy megvan. A novella nem körte, nem szilva. Talán nem árt megjegyezni a fát, amelyiken termett, de tulajdonképpen nem fontos. Azonkívül, úgy tekintem különben is, hogy én írtam.

Ez *elidegeníthetetlen* joga minden olvasónak. Ha egy elbeszélést, verset, regényt igazán szeret, vagyis átélte, magáévá tette, elfogyasztotta mindenestől, úgy tekintheti, ha akarja, hogy ő írta. Az övé. Füttyölünk a nemzetközi jogra. A mű, a munka felét ő végezte el, mindenesetre ő hozta létre a saját lelkében megteremtett eredményét az írásnak.”⁴ Azt gondolom, hogy Ottlik felismerése a tudományos szövegekre is igaz, hálás lehetek tehát e kötet közreadóinak. Mégis... A szóban forgó előadás szövegét érdemes lett volna magyarázatokkal ellátni, de jegyzetekkel és hivatkozásokkal mindenképp, merthogy ez teljes egészében elmaradt. Az olvasó például megtudhatta volna, hogy előadásában Lackó Karel Čapek *Gandara báró halála* című remek novellájára utal,⁵ vagy világossá válhatott volna, hogy Schopenhauer, Borges, Schlegel, Dilthey, Ernst Bloch mely művéből idéz. Kétségtelen, megteheti az olvasó is – de nem ez a szövegközli feladata? Tevékenységének nem ez egyik célja? Munkájának nem ez az egyik érdekessége, öröme?

A másik előadás, mely a jelen kötetben *Ki beszél?* címmel szerepel, 1991 szeptemberében elhangzott el a Magyar Tudományos Akadémia *Széchenyi és kora* című konferenciáján. Nagyon élő, nagyon izgalmas. Ebben Lackó olyan tényekre hívja fel a figyelmet, melyekkel a Széchenyi-kutatók legtöbbje nem szívesen szembesül – azt állítja, hogy az életmű értelmezőinél az életrajz tényeit illetően legtöbbször sajátos szakadás tapasztalható: értékelik a történelmet formáló reformgondolkodót, és tőle elkülönítve kezelik a lélek démonaival küszködő magánembert. Márpedig – és ebben Lackónak igaza van – Széchenyi *egy*. *Egyetlen* személy, nem kettő. A szerző hivatkozik például egy nagyon fölfokozott, különös szövegre *A Kelet népéből*. Aki olvasott már Széchenyit, nemegyszer találkozhatott hasonlóan bonyolult, elsőre megmagyarázhatatlan szóáradattal, melynek indulati töltése mintha idegen planétára ragadná a szövegek íróját. Első konklúzió: nem értem.

2 ■ Ottlik Géza: *Próza*. Magvető, Bp., 1980. 187. old.

3 ■ *Uo.* 233. old.

4 ■ Karel Čapek: *Elbeszélések*. Európa, Bp., 1972. 459. old.

5 ■ Széchenyi István: *Napló*. Gondolat, Bp., 1982. 1049. old. Második kiadás; szerk.: Oltványi Ambrus; ford.: Györfly Miklós; a kiskapitálissal szedett szavak magyarul a német nyelvű naplóban.

Második: bizonyára bennem van a hiba. Harmadik: keressük meg a szövegrészlet utáni első józan, felfogható gondolatot, és felejtjük el, hogy a romantikusan áradó, érthetetlennek tetsző szövegrész is ugyanattól a szerzőtől származik. Pedig tőle való, nem vitás. Jogos a kérdés: *ki beszél* ezekben a talányos, irracionális szövegekben? Ki ez a másik Széchenyi, akivel nem szívesen nézünk szembe, aki kimozdulásra késztet megszokottságainkból – és aki mégsem más, mint a társadalom megújításán töprengő, nagyon is racionális gondolkodó? Előadása végén Lackó így összegez: „A megoldáshoz persze mindenekelőtt Széchenyi – hogy úgy mondjam – békés újraegyesítésére van szükség. Vissza kell adni a *Hitel* és *A Kelet népe* szerzőjének azokat a szövegeket, amiket eddig elvettek tőle, hogy átadják másikának: a szabálytalannak, a naplóíróknak, a vélt szubjektumnak.”

A tanulmányok közül a címadó *Széchenyi elájul* – mely önálló írásként is megállja a helyét – az egyetlen, amely már Lackó életében is napvilágot látott. A hozzá kapcsolódó és e kötetben először itt nyilvánosságra kerülő rövid esszék, talán fejezetek – ha megfogalmazásukban nem látszanak is véglegesnek – folyamatosan olvasható könyv benyomását keltik.

A kétségtelenül befejezetlennek ható mű töredékessége ellenére is friss és gondolatébresztő, és mindenekelőtt *rendkívül eredeti*. A szerző számos kérdést új megvilágításba helyez, felhívja a figyelmet nem egy, Széchenyi személyét és személyiségét érintő tényre és ellentmondásra, melyekről a Széchenyi-kutatók legtöbbször nem szívesen veszt tudomást.

Lackó egy különös életrajzi tényből indul ki. 1844. október 3-án Széchenyi István egy parlamenti beszéde közben elájult. „Kerületi [ülés]. Hogy a VÉDEGEZÉS a rendek... illetve a »TÖRVÉNYHOZÁS« által jóváhagyassék. Pázmándy, S[zent]királyi – – Bezerédj... felbosszantanak... Elmegyek a mágnes táblára. Városok ügye. Zaj »KUTYABŐR etc.« Pálffy Pepi »EL KELL TÖRLENI A FŐ TÁBLÁT. ELTÖRLÉSÉRE FOG

AGITÁLNI etc.« – Dühbe gurulok. – Hosszan és keneteljesen beszélek... kicsit kimegyek... visszajövök – s összeesem, mint egy darab fa. Hogyan, miért – – ez az én titkom marad. Hazavisznek. Nagy csődület. Nem látok senkit. A Főherceg etc. etc. gyakorta küldet! –”. Így örökíti meg az esetet Széchenyi naplójában 1844. október 3-án.⁵

A napló szövege csak 1877 után vált kutathatóvá. Addig és azt követően ezt az epizódot sokféleképpen

értelmezték, több egymásnak ellentmondó, a tényeket átszínező, hamis magyarázat született.

Lackót az foglalkoztatja, hogyan értelmezik, hogyan magyarázzák a történelem kutatói a Széchenyi-életrajz e talányos epizódját. Kemény Zsigmond, Gyulai Pál, Bártfai Szabó László, Zichy Antal, Falk Miksa kommentárjait veszi sorra, s már-már pamfletbe illően bizonyítja, hány légből kapott állítás, megalapozatlan értelmezés, minden alapot nélkülöző, apró fantáziatöredék módosítja a történeteket. A kortárs magyarázók mentsége, hogy nem ismerhették Széchenyi naplóit, s azt a Tasner Antalhoz írott levelet sem, melyben a gróf – ha szűkszavúan is, de – tájékoztatja titkárát a történetekről. Az esetből legenda, majd valóságot nélkülöző „történelmi tény” lesz. Későbbi korok kutatói

már „büszkén támaszkodnak” a korabeli beszámolókra... (A nem kortárs kutató a szemtanúk vallomásából nem tudja, hogy olyan tudósítást tart a kezében, mely számos, nekünk már hozzáférhető dokumentumot nem vesz, nem vehet figyelembe. Hitelt érdemlőnek hiszi, mert személyes kapcsolatot sejt mögötte mégis. Ez tévedés. Hiszen épp a személyes kapcsolat hívja elő a tudósítóban azt a *másodlagos törekvést*, amitől a valóság eltorzul.)

Lackó elemében van. Minél mélyebben merül a magyarázatok boncolgatásába, annál nevésegebbé teszi őket. Ő maga viszont kinosan ügyel rá, hogy ne bonyolódjék értelmezéseibe. Csak azt akarja igazolni: az elemzések torzítják a valóságot, de hogy mi a valóság, és hogyan kellene egy-egy történelmi pillan-

natot a historiában megragadni – ennek kifejtésétől távol tartja magát. Az 1844-es ájulási jelenet értelmezése ott fejeződik be, ahol a tények pontos egymás mellé illesztése után kezdődnie kellene. Mint ahogy a töredékben maradt *Széchenyi elájul* című könyv is ott zárul, ahol a legérdekesebb lenne: Lackó a sok ellentmondó és sajátosan torz értelmezés után – melyet néha szelíd mosollyal, néha harsány hahotával kísér – megállapítja, hogy Grünwald Béla Széchenyi-értelmezése állt a valóságos Széchenyi-alakhoz a legközelebb... És itt elhallgat. A következő fejezet már nem készült el. Lábjegyzetben Pajkossy Gábor arról tájékoztat ugyan, hogy a *Magyar Tudomány* 1991. augusztusi száma erre vonatkozóan tartalmaz egy elemzést Grünwald Széchenyi-értelmezéséről, de ez nem került bele a kötetbe. A cikk ismertetében e sorok írója is úgy látja, hogy az érintett rövid elemzés mellőzése jogos. Ugy tünik, hogy Lackó Mihály fölfedezett Grünwald Béla *Az új Magyarországnak* című könyvében valami nagyon eredetit és fontosat, ami számára új fénybe állította Széchenyi István alakját, de amikor ezt megpróbálta megfogalmazni, megállt a téma előzményeinél: fontosabb lett számára az elemző Grünwald, mint a talányos Széchenyi.

De hogyan magyarázza Lackó az ájulási jelenet értelmezésének torzításait?

„Az ájulás – egymás munkájára is támaszkodó – magyarázóit, noha mindvégig pszichologizáltak, nem Széchenyi személyiségét értelmezték eltérő módon, hanem vagy a külső hatásokat és az indítékokat alakították »valószínűbbé«, vagy a történet egyes részeit egészítették ki új – vagy újnak látszó – elemekkel. A történészek, ha nem voltak is tudatában, valójában lélektant is műveltek, csak hogy ennek a lélektannak semmi köze nem volt Széchenyi lelkéhez. Sőt amint láttuk, a szabad történetépítéshez arra is szükség volt, hogy az értelmezők megkerüljék Széchenyi naplóit, leveleit. Talán nem túlzás ebben olyan jelenséget látni, ahol a történészi józan ész a logikus magyarázat érdekében maga alá gyűri az ábrázolt hős elméjét.

Az ájulás esete ezen a ponton kapcsolódik a jelentős Széchenyi-problémákhoz. Azért volt érdemes bővebben beszélni róla, mert értelmezésének szerkezete semmiben sem különbözik attól a modelltől, melynek segítségével Széchenyi életének valóban döntő jelentőségű eseményeit magyarázzák: politikusi föllépését, korai reformkoncepcióját, majd ennek átalakulását, s a *Hitel*t, a gróf 1848. őszi összeomlását, öngyilkosságát stb. Hogy ez a modell valóban nem használható, azt több jel is mutatja. Az egyedülállóan gazdag s nagyrészt tudományosan feldolgozott, sőt nyomtatásban is megjelent forrásanyag ellenére sem született modern Széchenyi-életrajz.” (41–42. old.)

Tanulmánya végén Lackó fölteszi a Széchenyi-kutatás szempontjából talán legfontosabb kérdést: „...Széchenyi egészséges volt-e vagy beteg, s ha be-

teg, mióta és mennyire. Ez a kérdés nem kerülhető meg. Nem részprobléma. Természete hermeneutikai. A lényege: magyarázhatjuk-e egy talán beteg személyiség tetteit, műveit emberekre általában jellemző lélektani valószínűségek alapján? Konstruálhatunk-e történeteket a józan ész szerint valakiről, akinek az esze talán nem is volt józan? Az ájulás esetének elemzése megmutatja: mielőtt Széchenyi életének fontos fordulóit régi vagy új lélektani elméletekkel kezdénénk magyarázni, olyan szövegtani kérdéseket kell föltennünk, amelyek megválaszolása nélkül nem lehetséges modern Széchenyi-kép.” (42. old.)

Lackó úgy látja: Széchenyi személyisége nem mindennapos, életrajzának tényei szokásos magyarázatainkkal nem érthetőek. Szélsőségek, újrakezdések, összeomlások mögött *egyetlen* akarat, egyetlen törekvés – a feladat *ezt* látni, *ezt a lényt*, *ezt az „én”-t* megérteni.

E gondolat revelatív, mert arra ösztönöz, hogy a történelem kutatója tevékenységének alapjait gondolja újra.

Lackó nem naiv történész. Tudja, hogy a történelem tényei csak *valaki számára léteznek*, s hogy az értelmezések nem függetlenek attól, aki e tényeket látja és magyarázza. Igazi problémája, ami minden etikus emberé: hogyan tudhatjuk meg egy-egy történelmi eseményről, mi is történt valójában? Hogyan értelmezhetjük a történelem tényeit, hogy ne csapjuk be magunkat, ne váljunk hamis magyarázatok foglyává, ne legyünk rögeszméink, illúzióink kiszolgáltatójává, ne magunkról fantáziáljunk, hanem fedezzük fel, ami valóban történt.

Így jut el a szerző Széchenyi István személyéhez.

A történelmi alak és a kihívás rendkívüli. Lackó azért választja Széchenyit, mert rendkívülisége miatt nehéz hozzáférni, életének tényeit nem lehet megszokott módon magyarázni. A történelem elemzőjének kötelező hát felhagyni mindazzal, amit megszokott, szembe kell néznie mindazzal, amit nem ért – hogy valóban felfedezhesse e rendkívüli ember titkát. (Kinek szól e kihívás? A választás rendkívülisége a kérdező számára a változás/változtatás kényszerét, sürgető akarását rejti.)

De Széchenyi személye Lackót csak másodlagosan érdekli. A felidézett történelmi alak és a rendkívüli történelmi szituáció csak ürügy. Az alap a köznapi-ság s annak megnyilvánulásai, úgymint káosz és ellentmondás. Az intuitív sík azonban megváltoztat és összerendez. Köznapi fölötti. Az igazi probléma az, hogy a történésznek intuitív szinten, mintegy megszokásaiból kilépve, megújulva kellene felfedezni *azt a forrást*, amiből az indítékok, belső mozgatók, egy-egy rendkívüli történelmi személyiség életének ellentmondásai világossá, érthetővé válnak, s olyan evidenciával állnának előttünk, mint amilyen evidens egy matematikai feladvány megoldása.

Csak az intuíció révén léphetünk ki a megszokottból. Lackó a tudományos bizonyosságnak ezt a

szintjét célozza meg. Nyilvánvaló: ezt nem adják könnyen. És főleg: nem adódik magától.

A szerző nem vezeti félre magát, szigorúan a tényekhez ragaszkodik. Ez a fegyelmezett, kötelező távolságtartás nem ismeretlen életművében. Nyilván a hamisítástól való következetes félelem, az illúziókról való kötelező lemondás íratta meg annak idején a *Széchenyi és Kossuth vitája* című könyv játékos fejezeit, melyekben a szerző történelmi dokumentumok alapján valószínűsíthető játékként fogalmazza meg a maga értelmezését. Ez a finom távolságtartás példaértékű. Nem mondja: így volt. Mindez feltételi velem a kérdést: hitt-e Lackó egyáltalán a történelemben mint tudományban? Bizott-e abban, hogy lehet olyan elemző olvasat, amely nem hamisítja meg a történelmet, nem írja át tetszése szerint, nem ismétli a lélektan triviális megoldásait? Úgy tűnik, a hazugságok elleni következetes küzdelem dacára – miközben mindenkori problémafelvetése eleve igazolja, hogy igennel felel erre a kérdésre, különben nem korrigálná újra és újra a történelmet meghamisító tényeket – ő maga óvakodik saját megoldásait kifejezni.

Igaza van, tudományos igényű, átfogó Széchenyi-életrajz nem készült. Nem véletlen. Oka, hogy Széchenyi életútjának egy-egy tényét – részben a róla szóló hatalmas irodalom miatt – nagyon keserves felderíteni. Ennél is nehezebb összefüggéseit átlátni. Ez teljes kutatói életet kíván. Az *egészet* hitelt érdemlő módon látni – nagy kihívás, csaknem lehetetlen. Ezt Lackó maga is tudta. De nem vállalkozott rá. És közben elfogyott az ideje.

Mindazonáltal egy hiteles Széchenyi-életrajztörredékről tanúskodhatom: ez Kosáry Domokos *Széchenyi Döblingben* című műve.

A Széchenyi ájulásáról szóló tanulmányt az *Élmény és eszmetörténet – 1848 össze: Széchenyi összeomlik* című fejezet követi. Ez a könyv legizgalmasabb része. Lackó újszerűen látja a történelem tényeit – Széchenyi összeomlását is. Nem kutatja a háttérköörülményeket, nem vizsgálja a gróf szerepét az 1848 márciusi eseményekben, tevékenységét az első felelős magyar kormányban, nem érinti konfliktusát a radikális fiatalokkal, nem említi súlyos nézeteltéréseit Kossuthtal, eltekint a Lánchíd építésének meghatározó szerepétől Széchenyi életében – egyetlen tény vizsgált: hogyan került Széchenyi István Döblingbe? És részletesen tárgyalja Almási Balogh Pál 1848. szeptember 20-án, a *Közlöny*ben megjelent tudósítását arról, hogyan szállította a nemes grófot Gustav Goergen döblingi elmeógyógyintézetébe. Almási Balogh Pál cikkéből Lackó – többek közt – idézi azt a mondatot is, mely számos félreértés alapjául szolgált: „Családja pár hét előtt nyári lakába költözött, s ő ezen lelki levertségben magára hagyatva, az aggodalmak és szorongatások kínjai közt élt, s minden kedvetlen hír, minden nem várt esemény megrezentette keble húrjait.”

Lackó a naplóból vett idézetekkel igazolja Almási Balogh Pál tévedését: Széchenyi nem hogy nehezen viselte felesége és gyermekei 1848. augusztus 27-i Pest-Budáról való távozását, hanem kifejezetten kívánta. Még akkor is így van ez, ha később valóban van olyan naplóbejegyzése, melyben – augusztus 30-án – bánja, hogy eltávolította feleségét. Lackó úgy látja, hogy az orvos azért tévedhetett, mert nem ismerhette Széchenyi naplóit. Menti persze Almási Balogh Pált, hogy nem volt történész, és jó hazafi lévén nyilván ideális színben igyekezett feltüntetni a grófot, akinek szolgálatában állt. Egyébként az 1848-as napló előkerülésére szegény doktor hiába várt volna, hiszen azt az 1860. március 3-i döblingi házkutatás után a császári titkos levéltárba süllyesztették, és csak az első világháború után került vissza Magyarországra, ahol nyomtatásban csupán 1921-ben jelent meg, és csak nem sokkal előtte válhatott kutathatóvá – Balogh doktor úr pedig már 1867-ben meghalt. De a jeles doktor másban is tévedett – Lackó ezt is észrevette: Széchenyi ugyanis nem pár héttel, hanem pontosan kilenc nappal azután, 1848. szeptember 5-én hagyta el Pest-Budát, hogy családját augusztus 27-én cenki kastélyába küldte.

Lackónak igaza van abban – és ez tanulmányának egyik jelentős felismerése –, hogy a napló, illetve a naplók nem ismerete jócskán torzította a Széchenyiről kialakuló képet, melyet ki-ki maga egészített ki személyes benyomásaival, élettapasztalata, szokásai, pártállása és szimpátiája alapján. Persze, így van, de mégsem mondom jól. Az igazság az – és Lackó tanulmányai is ezt igazolják –, hogy a kortárs jóval nehezebb helyzetben van egy történelmi személyiség megítélésében, mint az utókor. Az általános közhangulat, az esetleges tekintélytisztelő – szerintem ma el sem tudjuk képzelni, hogy egy Széchenyi István mekkora tekintély lehetett! –, a mindenkor szállingózó pletykák, no meg az a tény, hogy csak nagyon kevesen tudják az igazán jelentős történelmi személyiséget a maga súlyának megfelelően látni, megkülönböztetni a jelentéktelenektől – mindez nagyon megnehezíti a kortárs helyzetét. Gondoljuk csak meg, ha egy mai politikusról kellene hiteles portrét rajzolni – csak úgy mellékesen: ki tudnánk választani, ki legyen az? –, nem jönnénk-e jócskán zavarba? És tegyük hozzá: közel kétszáz év távlatából Széchenyit illetően minket nem kötnek érzékenységek, nem kell tekintettel lenni rá, hogy valakit megbántunk, felfedjük fenntartásainkat élete tényeivel szemben... És még valami: ismerjük Széchenyi egész életútját, a döblingi utolsó tizenkét évet is – sokkal könnyebb a helyzetünk –, és nemcsak a naplók ismerete miatt. (Hozzá kell tennem: Almási Balogh Pál szóban forgó cikkének, téves állításainak soha nem tulajdonítottam túlzott fontosságot, mert elsődlegesen azt a nyilvánvaló szándékot olvastam ki belőle, hogy a kiélezett politikai helyzetben védeni kívánja a megfutamodással vádolt Széchenyi Istvánt. És bár nem vettem észre a Lackó által idézett mondat pontatlanságait, eleve azt

olvastam ki belőle: a cikkíró idealizálja, akit szolgál. Túlzottan is. Ez Almási Balogh Pált jellemzi, nem Széchenyiről szól. Hiszen nemcsak Széchenyi él egy többé vagy kevésbé feltárható élethelyzetben, hanem maga a doktor is. És az ő helyzete egészen más. Más sors tartozik a szavaihoz. – Ami a Széchenyi feleségére vonatkozó torzításokat illeti, az őt érintő 1848-as történéseket már a napló alapján ismertem meg, Almási Balogh Pál cikkének pontatlanságait nem kapcsoltam össze a napi jegyzetek tényeivel. Ez tehát Lackót igazolja: a napló átrendezi az ismereteket – ettől Almási Balogh Pál írása is más megvilágításba kerül. Nyilvánvalóvá válik szándéka: védeni Széchenyit az őt ért vádaktól. Jóindulatát a gróf többrendbeli öngyilkossági kísérlete alátámasztja, őt magát is mélyen megrendíti. Beszámolójának e részében eltűnik a kezdeti szándék, az írás hitelessé válik.)

A szerző tanulmányában ezt írja: „...a napló kutathatóvá válása óta sem változott lényegében a helyzet, a Széchenyi-életrajz döntő motívumait illető téveszmék, torzítások és hamisítások makacsul tartják magukat.” Almási Balogh Pál imént idézett tévedéséhez hozzáteszi: sokan indultak el e hamis nyomon.

Ami az 1848. augusztusi napokat illeti – a Lackó által választott pillanat valóban nagyon drámai és különösen sűrű. A kérdés olyan összetett, hogy lehetne akár egy teljes könyv rá a válasz. Maga a vád – Széchenyi megfutamodása –, amit Almási Balogh Pál háritani akar, közel sem triviális, nagyon is meggondolandó. És miért akarja Széchenyi mindenáron elküldeni feleségét Pestről? Miért idegesíti annyira? Mire készül? Mit akadályoz Crescence jelenléte?

De a probléma ennél sokkal bonyolultabb. Hiszen a Crescence-hoz fűződő kapcsolat csak egy a sok közül! És mindnek mélyeséges gyökerei vannak! Mi történik Kossuth és Széchenyi között ezekben a napokban, augusztus végén, szeptember elején? Mit tud Széchenyi István a készülődő osztrák kormányzati lépésekről, mit kül- és belpolitikáról? Mindez egyetlen személyben összpontosul, aki nem akármilyen érzékenységgű, nem mindennapos ember! Ez foglalkoztatja Lackót is, de – alkatának megfelelően – mégsem erre kérdez! Megjegyzi: nem véletlen, hogy nincs hiteles, tudományos igényű Széchenyi-életrajz, de ő maga sem fogalmazza meg. Megjegyzi: nem Almási Balogh Pál tévedése az egyetlen hamis tény, mely makacsul tartja magát a legkülönbözőbb Széchenyi-értelmezésekben: „Folytathatnánk a sort Széchenyi életének más, történeté formált eseményeivel, az Akadémia megalapításától a gróf és Crescence szerelméig, majd házasságáig, de akár Széchenyi öngyilkosságáig.” És itt Lackó fontos észrevételt tesz: a Széchenyi-legenda szerint ugyanis a báró Thierry rendőrminiszter leveléből idézett, végzetesnek elkönnyvelt mondat nem úgy hangzik, ahogy azt a szóbeszéd megőrizte: „Das von Ihnen vor Jahren gewählte Asyl, hat längst ein solches zu sein aufgehört.” (Az Ön által évekkal ezelőtt kiválasztott menedékhely már rég nem az, ami volt.) Ez valóban lé-

nyegesen eltér attól, amit a közhiedelem tud: „...mert a »döblingi tébolyda megszűnt reá nézve menhely lenni« (hat für Sie aufgehört ein Asyl zu sein). Ez volt a Széchenyin ejtett utolsó s halálos döfés. Az öreg, beteg ember megtört” – írja Kecskeméthy Aurél *Gróf Széchenyi István utolsó évei és halála* című könyvében (Pest, 1866) – és Lackónak igaza van, Kecskeméthy valóban a mondat lényegét torzította el.

Mi történt itt?

Hogyan lehetséges, hogy Kecskeméthy Aurél hamis kijelentése terjedt el – tény, így igaz! – a köztudatban? Mi lehetett a csúsztatás oka? Kecskeméthy nyilván *nem szándékosan hamisította meg* a rendőrminiszter mondatát, *eleve így olvasta* – ily módon vélte megfejteni a Széchenyi-rejtélyt. Hogy ennek mi volt az oka, ez Kecskeméthy Aurél történetéhez tartozik, az ő *helyzetéből* fakad – Széchenyihez nincs köze.

A könyv következő része – *Balogh Pál, dr. Görgen: két beszámoló Széchenyi betegségéről* – Széchenyi betegségét tárgyalja. Lackó kitűnően értelmezi Balogh Pál helyzetét, de a fejezet igazi, figyelemkeltő újdonsága, hogy komolyan foglalkozik Gustav Goergen Széchenyi betegségét érintő vallomásával, melyet – már Széchenyi öngyilkossága után – az ellene folytatott hatósági eljárás során elmondott. Goergen személyét legtöbbször kézlegyintéssel intézi el a szakirodalom, nem is egészen alap nélkül. De attól, hogy Lackó komolyan veszi Goergen vallomását – nem feledve, hogy személyes érdeke volt Széchenyi betegségét bizonyos mértékig túlozni, majd megértetni: 1857 után a gondos ápolás és terápia (!) következtében állapota oly mértékben rendben lévőnek látszott, hogy az különösebb aggodalomra nem adott okot... (ami persze nem igaz, hiszen Goergen, ameddig a katasztrófa be nem következett, nemigen figyelt híres betegére) – minden más hangsúlyt kap, helyére kerül. Lackó elemzéséből kiderül: a doktor vallomásának háttérben *konkrét helyzet* áll, mely jól behatárolható korlátot szab számára. Vallomásának fő törekvése, hogy *magát* mentse és felmentesse a hatóságok vádjai alól. Lackó elemzése azt bizonyítja, hogy a Széchenyi személyével foglalkozó értelmezések és vallomások nem feltétlenül a grófot, sokkal inkább azt a személyt jellemzik, *aki egy meghatározott szituációban* – itt például Gustav Goergen az ellene folyó perben – Széchenyi Istvánról vall.

Összegzésképpen tehát azt mondhatjuk, hogy ha Széchenyi személye áll kutatásaink középpontjában, Almási Balogh cikkének, Goergen vallomásának, Kecskeméthy beszámolójának csak azokat a részeit tekinthetjük történésként használhatónak, amelyeket nem kísér önös szándék. Lehet ezt érezni. Mindhárom esetben látszik, hogy magukról vallanak, ön-

6 ■ Ottlik: *i. m.* 203. old.

7 ■ *Uo.* 185. old.

8 ■ Ottlik Géza: *Iskola a határon*. Magvető, Bp., 10. kiadás, é.n. 427. old.

maguk helyzetét reprezentálják, hiába beszélnek valaki másról, adott esetben Széchenyi Istvánról.

Valami itt jól érzékelhető a történettudományt illetően, mely csak attól kezdve nevezhető tudománynak, hogy a személyes érintettséget felváltja a matematikából ismert evidencia. És bár ez sem nélkülözheti a személyes tanúskodást, hitelességet és meggyőződést, mégis *biztonsággal* mondja ki, hogyan is voltak a dolgok. Mi vezeti ezt a meggyőződést, mi ad biztosságot? Különös módon: egy érzés. Érzem, hogy „*így van*”. Ha ez megérint – minden nekem tetsző, nekem nem tetsző eltűnik. Ez a meggyőződés alakít engem is és azt a képet is, amelyet a vizsgált történelmi személyről vagy eseményről őriztünk. A legtöbb esetben ez krízissel jár, mindenesetre kellemetlen, mert – ha valaki őszinte és megbízható önismerettel rendelkezik – leszokat minden elfogultságról, nekünk tetsző vagy nem tetsző, már kész véleményről. A történészről is igaz, amit Ottlik az írókról mond egy Lengyel Péternek adott interjújában: „Az író sohasem mások kérdéseire felel. És nem röviden, körülbelül, nagyjából. És nincs véleménye: nem absztrahál, hanem konkretizál. Nem értelmez, hanem ábrázol. Visszaállítja a szemléletes állapotot, ahonnan a vélemények eredtek. Előlről kezdi a világot.”⁶⁶

Ezt legtöbbször nem vállaljuk. Kényelmetlen. Változással jár. Magunk s véleményeink megváltozásával. Megelégszünk középszerű igazságokkal – elég a felszín. Hallomások útján tájékozódunk, másodlagos forrásokat veszünk igénybe, nem igényeljük, hogy a végére járjunk a tényeknek, hamisításoknak. Sokszor nem végzünk forráskutatást, vagy ha igen, nem vesszük a fáradságot, hogy a részeket összekapcsoljuk. Pedig csak fölülről látható az egész. Oda pedig el kellene érni. Fáradságos. Ottlik írja a regényről: „Nem a szó volt kezdetben, hanem a mondat, azt bontottuk mondatrészekre. Nem a mondat volt kezdetben, hanem a bekezdés, azt fejtettük ki mondatokban. Nem a bekezdés volt kezdetben, hanem a regény. A regényt már csak a hallgatás előzi meg.”⁶⁷

Felmerülhet a kérdés, hogy egy-egy történelmi helyzetnek egyetlen megoldása van-e. Nyilvánvalóan ez attól függ, ki milyen kérdéssel közelíti meg az adott problémát. Ha másképp vagy másra kérdezzünk, más válasz születik. De a válaszoknak minden esetben csak akkor van létjogosultságuk, ha igazságtartalommal bírnak. „...össze vagyunk kötözve, s még csak nem is úgy, mint a hegymászók vagy a szeretők, nem azzal a részünkkel, amelyiknek neve, honossága, lakcíme van, s tesz-vesz, szerepel, ugrál a világban, hanem igazában a nagyobbik részünkkel vagyunk összekötve, amelyik nézi mindezt.”⁶⁸

A tanulmányosorozat befejező egysége Széchenyi-jellemzéseket tartalmaz (*Széchenyi lélektani és pszichiátriai ábrázolásának historiográfiájához*). Lackó nagyon helyesen különválasztja a kortársak beszámolóit azoktól a szövegektől, amelyek azután születtek, hogy Széchenyi naplói 1877-ben az Akadémia

tulajdonába jutottak. Nagyon izgalmas egymást követően olvasni Kemény Zsigmond, Eötvös József – itt Lackó kommentárja különösen figyelemre méltó – és Gyulai Pál vallomásait. A szerző azt kutatja: mi okozza azt a nem mindennapi kettősséget, amelyről a gróft jellemző legtöbb kortárs, tudósító beszél, és ami ész és szív látszólagos különállásában jelentkezett. Ismét felmerül Széchenyi betegségének kérdése és a talány, melyre e könyv nem válaszol: ugyanaz okozta-e Széchenyi úgynevezett örültségét, mint ami 1860-ban öngyilkosságához vezetett, vagy valami más? A különböző jellemzések ismertetése arról győzi meg az olvasót, hogy a Széchenyi-kutatás számtalan kérdést nem válaszolt még meg. Könyve végén Lackó visszakanyarodik régi, kedves hőséhez, Grünwald Bélához, akinek Széchenyi-értelmezését a leginkább hitelt érdemlőnek ítéli.

A könyvet ez a fejezet zárja.

A szerző az alapokra kérdez. Mindent-újrágondolásra ösztönöz.

A *Halál Párizsban* kitűnő, kiérlelt munka. Nemcsak Lackó tárgyi tudása miatt lenyűgöző, hanem elsősorban amiatt, hogy egy drámai életutat egészen kivételes empátiával, hitelesen ábrázol. Nem csupán Grünwald Béla nézeteit és politikusi karrierjét tárgyalja, megpróbál egy teljes emberi sorsot, igazi drámát felvillantani. Sikeres kísérletet tesz arra – ami a *Széchenyi elájul* egyik legfontosabb problémája –, hogy egy életút szélsőségeit, ellentmondásait egyben lássa, és hitelesen ki is fejezze. Nem száraz történelemelemzést ír, szépírói tehetségét is megvillantja. Nem véletlen, hiszen játékos elme lévén, írói álnéven maga is írt krimi. Eredeti és bátor ötletnek tartom, hogy Grünwald Béláról szóló könyvének eleje itt is krimire emlékeztet – de idéz korfestő könyvrészleteket Mikszáthtól, Szomory *Párizsi regényéből*, sőt látható örömmel illeszti szövegébe Szomory Dezső máig kiadatlan *A tudósok* című, két évvel Grünwald halála után született könyvének részletét, melyben egy hölgy bámul ki a Magyar Tudományos Akadémia épületének egyik ablakán: mit is lát onnan? Az idézet atmoszférát teremt ugyan, de a szerző ez esetben saját szavaival is elmondhatta volna, amit akar. Sejthetően a felfedezés örömetől nem tudta megállni, hogy ne illessze szövegébe Szomory leírását. Ezért a nagyvonalúságért szeretem a szerzőt, mert bár elszakad a száraz tudományosságtól, de játékosan oldja a történelmi esszé merev műfaji szabályait. Van ebben egy cseppnyi fricska a történelem kutatóinak: muszáj mindig olyan rettentően komolyan vennünk magunkat?

Különösen figyelemre méltó Grünwald Béla három betegségének és leginkább Széchenyi-értelmezésének elemzése. Amit Lackó Grünwald *Az új Magyarország. Gróf Széchenyi István* (1890) című könyvéről ír, a *Halál Párizsban* legsűrűbb és legizgalmasabb része. Valószínűleg ez ragadta meg leginkább a szerzőt: a tudományos tevékenység mint az öngyógyítás eszköze... Hiszen Grünwald, amikor Széche-

nyi életútjának elemzésébe fogott, lényegében ezt tette. Olyan szimptomákat fedezett fel Széchenyi életében, amilyeneket a sajátjában megtapasztalt. Ki ne ismerné a vigasztalást, ha másnak sorsában bukkanunk támaszra, megoldásra, visszaköszönő problémára? Nyilván így volt ezzel Grünwald Béla is. Ismerte a tüneteket a maga életéből – és felfedezte őket Széchenyi István sorsában. Ha jól értem Lackó következtetéseit, Grünwald csak a végső konklúzióban tévedett. Testi okokban látta Széchenyi lelki betegségének eredetét. Nyilván a maga számára is így adott, adhatott mentséget, megoldatlan vagy megoldhatatlan élethelyzeteiben felmentést, kibúvót. Mintha azt mondaná: csak a testi gépezetben van a hiba! Én nem is tehetek róla! Ám amikor kérelhetetlen kritikusi Széchenyiről vallott nézetrendszerét elutasítják – Péterfy Jenő ír róla kíméletlenül értő kritikát –, úgy érzi: az utolsó kapu is lezárult. Nincs kibúvó. A nézeteinek érvényt szerezni képtelen politikus, a dilettáns pszichiáter és a tudományos elismerést elérni képtelen történetíró végrehajtja magán az ítéletet.

AL'Harmattan Kiadó kiadásának minősége rendkívül alacsony színvonalú. Aki könyvkiadással valaha is kapcsolatba került, bizonyára ismeri a dermesztő érzést, amikor szerzőként vagy kiadóként az első hibát észreveszi a már megjelent kiadványban. Itt sokkal nagyobb a baj. Az olvasónak az az érzése, hogy a szövegek közreadói – ez esetben Gyáni Gábor sorozatszerkesztő és Pajkossy Gábor, aki részben a *Széchenyi elájul* jegyzeteit készítette (egy részüket még a szerző maga dolgozta ki) – nem látták volna a nyomtatott szöveget, nem kaptak volna korrektúrát. Talán már első korrektúrát sem kaptak, nemhogy másodikat. A magyar könyvkiadás a különböző szövegszerkesztők megjelenésével jócskán elgépiesedett, a rendszerváltás óta pedig függésbe került olyan körülményektől, mint például a különböző forrásokból származó támogatások, az állami dotáció felhasználása meghatározott időkeretben.

Hogy ezúttal mi volt a sietség oka, ami a kiadás – sajnos! – infámis minőségéhez vezetett, nem tudhatom. Tény, hogy a szövegek gondozója vagy gondozói – igazán csak e kiadás munkatársai tudhatják, kiről vagy kiktől lehet szó – olyan mértékben nem végeztek vagy nem végezhatték el feladatukat, hogy nem egy oldal akad, ahol az olvasó rejtvényfejtésre kényszerül. Különösen áll ez a *Halál Párizsban* szövegére, melyet minden bizonnyal olvasatlanul (!) szkenelték be az eddig még könyv alakban meg nem jelent szövegek mellé. Egy idő után feladtam a reménytelen küzdelmet, és a Magvető-féle első kiadást olvastam.

Régen megfigyeltem, hogy az is az ember sorsához tartozik, amit életművével tesz az utókor. Ez történik Lackó Mihály esetében is. Ennek a rendkívül igényes gondolkodónak – akinek eszményei, igényei jóval magasabb rendűek voltak, mint legtöbb kortár-

sáé – halála után sem sikerült megkapnia a sorsától, hogy munkái megbízható és hiteles formában lássanak napvilágot. Szomorúan kell leírnom: nem menti ezt jóindulat és baráti szándék sem. Ha ez az eredmény, valakik valamit nem gondoltak végig vagy nem vettek komolyan. Mikor lehet ezeket a műveket újból kiadni? Van-e remény erre egyáltalán?

De lássunk néhány kirívó példát a kiadás felületességére. Akit a sajtóhibák tömkelege addig nem készítetett meghátrálásra, a 140. oldalon egy olyan verssel találkozok, amely a leggyakorlottabb rejtvényfejtőt is reménytelen feladat elé állítaná: a szöveget ugyanis a betűk jelentős részének eltüntetése következtében lehetetlenség megérteni. Az idézett szöveg szegény Grünwald Béla – Abrányi Kornélnak 1884. június 17-én írt – „tréfás” verse, melyet a kíváncsi olvasó a Magvető Kiadónál megjelent első kiadás 95. oldalán zavartalanul elolvashat.

E kiugró értelmetlenség mellett a könyv elképesztő mennyiségű helyesírási hibával jelent meg. A címek kurziválása – főleg a *Széchenyi elájul* fejezeteiben, de a *Halál Párizsban* szövegében is – következetlen, legtöbbször elmaradt. Újság- és könyvcímek esetében – a filológiai pontatlanság mellett – ez újabb terhet ró az olvasóra, megnehezíti az olvasás folyamatosságát. *A Kelet népe* – Széchenyi könyvének címe ez, nem *Kelet népe*, miként az a 23. oldalon, alulról a harmadik sorban olvasható – egyébként kurziválás nélkül. A *Stádium* cím írása is téves a 19. oldalon, ahol *Stádium* szerepel – mindkétszer ugyancsak kiemelés nélkül. Ezt csak azért érdemes külön megjegyezni, mert *Széchenyi* könyveinek címeről van szó. Ugyanebben a fejezetben a *Naplók* szó mindig nagy kezdőbetűvel szerepel, ebből arra következtethetnénk, hogy ez könyvcím, tehát a hiba is szokásos: a kiemelés elmaradt. Ez azonban nem igaz, részint mert az Oltványi Ambrus-féle magyar naplókiadás címe *Napló*, részint mert értelem szerint valamennyi előforduláskor kisbetűvel kellene írunk, így: *naplók*.

Az Erik H. Erikson *A fiatal Luther és más írások*⁹ című könyvéből származó idézetek többnyire pontatlanok, nemegyszer hiányosak, például a 46. oldalon közölt idézetek Erikson művének 35. oldaláról. Az idézett szövegekben írásjelek is elmaradtak, igaz, a szövegek értelme nem sérült. A 23. oldal egyik kiáltó hibája: „[Széchenyi] helyzete is megváltozott: jós lett – mint kemény szemében –, vagy zseniális meglátásokra képes pszichopata...” A „kemény” szó ezúttal nem minőségjelző, Kemény Zsigmondot rejti... A 70. és 71. oldalon, a *Reformkori jellemzések* című fejezetben két Kossuth-idézettel találkozunk. Kossuth 1833. január 21-én az *Országgyűlési Tudósításokban* számol be Széchenyi egyik parlamenti beszédéről. Az idézett részlet helyesírása betűhív. Az olvasó zavarban van. Nemcsak azért, mert erőfeszí-

9 ■ Gondolat, Bp., 1991.

10 ■ S. a. r. Barta István. Bp., 1948. 108. old.

11 ■ Osiris, Bp., 2000.

tést igényel elolvasni a szöveget, hanem azért is, mert a helyesírás következetlen, tehát nem tudja, ismét nyomdahibákkal találkozott-e vagy tudatos szándékkal – a helyesírási furcsaságokat ugyanis senki sem magyarázza meg. A probléma tisztázása végett az idézeteket összevettem a *Kossuth Lajos összes munkái* I. kötetében¹⁰ közölt *Országgyűlési Tudósítások* napi feljegyzésével, és meggyőződtem róla, hogy a szövegek közlőjének szándéka az eredeti írásképp megtartása volt. A kilenc sornyi szövegben kilenc (!) hibát sikerült ejtenie – bár a szöveg értelme itt sem sérült. A régies írásmódot egyébként semmi sem indokolja. Nincs jelentősége ugyanis, hogy Kossuth rosszul írja le Wesselényi és Széchenyi nevét, hiszen Lackó tanulmánya nem a korszak vagy Kossuth Lajos helyesírásáról szól, hanem Széchenyi István egyik szónoklatáról tudósít. Az olvasó elméláz a szövegközlő szándékán, próbálja megérteni a mondatokat – az olvasás folyamatossága megtörik. Cél szerűbb lett volna az eredeti szóalak megtartása mellett a helyesírást modernizálni, mint ahogy véleményem szerint valamennyi régi szövegnél ez a legésszerűbb, hacsak az eredeti szövegeknek nincs többletjelentése. Elfogadható természetesen a betűhív kiadás igénye is, de a sajtó alá rendezés elveiről mindenképpen illetet volna tájékoztatást adni.

A 179. oldalon ezt olvashatjuk: „Egészen eltérő viszony a betegségek tüneteinek jellege. Bénulás, gerincfasciáció, torokbaj.” Miután ez a *Halál Párizsban* egyik mondata, megnéztem, hogyan szerepel az első kiadásban. Ugyanígy. Mindkét kiadásban nyilvánvaló a sajtóhiba, amely automatikusan maradt a szövegben a helyes „viszont” szó helyett. Mindenképpen javítani kellett volna, legalábbis szerintem, a *Halál Párizsban* első kiadásának – a szöveg még Lackó életében jelent meg – végén található jegyzetanyag rövidítéseit. Ezek egyik feltűnő példája, hogy a legtöbb esetben Grünwald Béla nevét csak G. helyettesíti. Az első kiadásban ezt talán terjedelmi okok indokolták, nem tudom. De most, másodszor nem lett volna kötelező változatlanul átvenni. Ha valaki csak egyszer, egyetlenegyszer (!) végigolvasta volna a szöveget, reményeim szerint ezt javította volna. Bármily fájdalmas: e gondatlanság és a figyelem hiánya az egész munkát problematikusá teszi. Hibátlan kiadás nem létezik. Még a legjobb szándék mellett is sok javítanivaló marad egy-egy megjelent írásműben. De egy könyv nem csupán betűkből áll – jelentést hordoz. A betűk e jelentés jelei csupán. Egy mű szövege attól a figyelemtől lesz teljes, amely a megjelenését kíséri. Ezt kell írnom, ha túl humán szempontnak tűnik is.

Ha e kötet munkáiban részt vettem volna, kötelezőnek érezném önerőből megjelentetni a szövegek hibátlan kiadását. (Egy fantasztá vallomása ez...) De legyünk optimisták: talán egyszer újból kiadják őket. Most viszont ne legyünk telhetetlenek. Örüljünk az ismeretlen, megmentett Széchenyi-tanulmányoknak. Hiszen a sorozatot e könyvvel elindító

szerkesztő törekvése ez alkalommal bizonyára az volt, hogy felhívja a figyelmet Lackó *pszichotörténeti* munkáira, amelyek kétségtelenül megkülönböztetett figyelmet érdemelnek újszerűségük, eredetiségük miatt, hiszen ilyen jellegű történeti munkákat Magyarországon szinte egyedül Lackó írt. Azért „szinte”, mert véleményem szerint ide sorolható Spira György egy kitűnő írása, mely *Vad tűzzel* című¹¹, legújabb kötetében olvasható *A hangfogótól megszábadult Széchenyi* címmel. (Nem véletlen, hogy itt is Széchenyi a téma.) Más magyar szerzőtől hasonló jellegű írást nem olvastam, ami persze nem jelenti azt, hogy nincs is.

Milyenek Lackó „pszichotörténeti” tanulmányai, mi a jellegzetességük?

Sűrűségük, sokszínűségük egészen rendkívüli. Ezt a pszichológiai és pszichiátriai terület bonyolult összefüggéseinek széles körű ismerete – ami a *Halál Párizsban* fő szövegéből éppúgy kiderül, mint a bősséges jegyzetapparátusból –, a történettudományos tájékozottság és igényesség, valamint az erőteljes és közérthető megfogalmazás egyaránt alátámasztja. Kétségtelenül felismerhető Erikson *A fiatal Luther* című könyvének hatása Lackóra, melyre nyíltan és nemegyszer hivatkozik is. A kutatási módszerrel és a problémalátás összetettségével itt találkozhatott először. De a kérdések, melyekre Grünwald Béla vagy Széchenyi István sorsát kutatva választ keresett, bizonyára már évekkel korábban is benne éltek. Ezt tanulmányainak kivételes ereje és eredetisége is jelzi. Külön figyelmet érdemel a Széchenyi-problémák újragondolásának igénye. Csak fájlalni tudom, hogy ezt a sokrétű, nagy igényű munkát már nem végezheti el.

„Élete, betegségei, halála dokumentumainak összegyűjtője akkor áll közel hozzá, amikor Grünwald a part felé tartó lóvonaton ül. Az utas nem akar már megfelelni senkinek és semminek; a tettet, amire készül, nem a külvilágnak szánja. Nem méricskél hatást, visszhangot, fogadtatást, mint eddig – nem lesi a saját helyzetét.

A víz partján biztosra ment; semmit sem bízott a véletlenre. Szíve legmélyén sem akart tovább élni, ezért hiányzott két golyó a pisztolyából. Életének egyetlen szabad és független cselekedete – öngyilkossága volt. Cselekedet, s nem pusztán esemény.”

A *Halál Párizsban* befejező sorai. Remélem, hogy Lackó Mihály, aki Széchenyi István és Grünwald Béla sorsába rejtőzve, sorsukat kutatva próbált választ találni önmaga s kora problémáira, maga is megtalálta azt a szabadságot, amelyre választott hőse élete utolsó óráiban rátalált. És noha tudom, nem fog fölkeresni már, hogy kiigazítsa „tudományos nagyotmondásaimat”, azért emlékeztetőül följegyzem a magam és mindannyiunk számára mementóul Széchenyi és Kossuth vitájáról szóló könyve zárólapjának üzenetét: „Lelki esméret szerént.”

Ennyi elég lenne.

A többi nem rajtunk múlik. □